

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politické myšlení Alexandra Solženicyna

Viktoria Konon

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy – teritoriální studia

Bakalářská práce

Politické myšlení Alexandra Solženicyna

Viktorie Konon

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

.....

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D. za trpělivost, rady a investovaný čas.

Dále chci poděkovat své rodině a přátelům za neutuchající podporu.

Obsah

1. Úvod	6
2. Biografie	10
3. Sovětské zřízení a politika západních mocností.....	17
4. 80./90. léta	27
5. 90. léta	31
6. Události po roce 2000.....	35
7. Závěr.....	38
8. Seznam literatury:.....	40
9. Resumé	46

1. Úvod

Tématem této práce je politické myšlení Alexandra Solženicyna napříč jeho životem. Tento záměr jsem zvolila kvůli tomu, že mě fascinuje vliv autorů sovětského disidentu na myšlení společnosti, a protože poskytují možnost nahlédnout jiným způsobem na tehdejší sovětské zřízení a události, které v něm probíhaly. Z počátku existence Sovětského svazu se situace pro značné množství sovětských opozičních autorů zdála bezútěšná. Mnozí autoři, včetně Solženicyna, se báli publikovat svá díla a hledali způsoby, jak náměty schovat před zraky možných nepřátel (Solženicyn 2001, s. 9). Jejich strach byl oprávněný, jelikož v případě, že se autor účastnil činnosti, která byla režimem vyhodnocena jako nevhodná nebo nebezpečná, mohlo dojít k jeho zatčení (Grajewski 1997, s. 61). Jedinou cestou, jak oficiálně publikovat, bylo projít cenzurní kontrolou. Sám Solženicyn poznal složitost celého procesu při publikování své první knihy *Jeden den Ivana Děnisoviče*, kdy mu k vydání díla svým způsobem pomohlo štěstí (Solženicyn 2001, s. 21–22). Složitě cenzurní řízení a všudypřítomný strach vedly k tomu, že se v 50. letech bylo možné v Rusku poprvé setkat s termínem samizdat (Grajewski 1997, s. 61). Postupem času se ukázalo, že názory psané v rámci samizdatu nepatřily pouze úzkému okruhu inteligence, ale že čím dál větší množství lidí bylo schopno se s nimi ztotožnit (Solženicyn 1999, s. 135). Takovým způsobem se v Sovětském svazu rozšiřovala skupina lidí, která se nebála vyjádřit svůj názor i přes možná rizika.¹

Nepřívětivé politické prostředí Sovětského svazu vůči inteligenci vytvořilo prostor pro vznik celé řady významných literárních děl, ve kterých autoři kritizovali praktiky tohoto státního útvaru. Jedním z nejvýznamnějších samizdatových autorů a zároveň i jedním z nejvýraznějších literátů 20. a 21. století, který se zabýval problematikou sovětského zřízení ve svých dílech, byl právě Alexandr Solženicyn.

¹ Považuji za zajímavé podotknout, že cenzura, stejně tak jako boj s ní, není na ruském území záležitostí pouze 20. a 21. století. Dokonce i jeden z nejvýznamnějších ruských autorů Puškin se otázkám cenzury věnoval (Lipnitskaya 2010, s. 76).

Z literárního hlediska si Solženicynova díla vysloužila značné množství kritických ohlasů. I přes negativní recenze ale není možné pominout skutečnost, že například *Souostroví gulag* si díky své složité žánrové klasifikaci vydobylo výjimečné místo v sovětském literárním světě (Oleynik 2018, s. 6). Jedná se ale pouze o jeden z mnoha příkladů toho, jak Solženicyn přispěl k moderní sovětské a ruské literatuře. Jeho tvorba zahrnovala celou škálu literárních žánrů od románů, povídek až po publicistická díla. I přes jejich různorodost měla ale díla několik společných aspektů, mezi kterými byla hlavně kritika sovětského politického světa a její společnosti (Solženicyn 2001, passim). Díky tomu jsou tato díla silně politická. Po kritice Stalina byl dlouhodobě vězněn a následně donucen jít do exilu. Životní zkušenosti mu poskytly řadu podkladů pro napsání děl. Ve své autobiografii se vyjádřil následovně „[...] Hrůza pomyslet, co by se ze mne stalo za spisovatele kdyby mě byli nezavřeli [...]” (Solženicyn 2001, s. 8). Kritika obsažená v jeho dílech hlavně cílila na komunistický režim, ruskou společnost, ale i kritiku Západu. Po rozpadu SSSR se zaměřil na pozici Ruska ve světě a snažil se objevit cestu, kterou by se mělo Rusko ubírat do budoucna (Solženicyn 1999, passim).

Cílem mé práce je popsat politické myšlení Alexandra Solženicyna, které přivedlo k tomu, že se z kritika nedemokratického režimu Sovětského svazu stal podporovatelem nedemokratického režimu současného Ruska. Pro naplnění cíle jsem se rozhodla práci rozdělit do pěti částí, jejichž obsahem bude rozvoj Solženicynových názorů v různých časových úsecích, úvodní a závěrečné kapitoly. Rozdělení kapitol jsem provedla s ohledem na důležité časové milníky v ruské historii od vzniku Sovětského svazu. V první části chci vytvořit krátkou biografii Alexandra Solženicyna, nejedná se ale o hlavní cíl této bakalářské práce. S ohledem k této skutečnosti vytyčím pouze podstatné body jeho života, které měly vliv na jeho politické názory. Komplexnější zpracování považuji s ohledem na téma mé práce a dosavadní odborný zájem o tuto problematiku za zbytečnou.²

² Autor, který se zabýval biografií Alexandra Solženicyna, je například Thomas Donald Michael (Thomas 1998, passim). V akademické sféře je to pak mimo jiné Galina Andreyevna Tyurina, která vede oddělení

Ve druhé části práce se budu věnovat jeho názorům na sovětské zřízení a politiku západních mocností. Tuto část chci zakomponovat do práce, jelikož praktiky prováděné v Sovětském svazu silně ovlivnily jeho osobní život a politické postoje (Solženicyn 2001, passim). Ve třetí části je mým cílem prozkoumat jeho politické myšlenky v 80./90. letech. Jedná se o dobu, kdy probíhaly v Sovětském svazu reformy, které se přičinily k jeho rozpadu (Filatov 2009, passim). Pro sovětské republiky se jednalo o existenční milník. Sám Solženicyn měl k rozdělení území vyhraněný názor a pro Rusko považoval za největší tragédii ztrátu míst, na kterých žili východní Slované (Solženicyn 1999, s. 75–82). Čtvrtou část věnuji jeho mínění na vývoj v 90. letech, jelikož se jednalo o značně nejisté období, které vedlo k nastolení federativního uspořádání, které vidíme v Rusku dodnes (Kokorxoeva 2011, passim). Pátá část bude rozbořem postojů Solženicyna vzhledem k událostem roku 2000, kdy se moci ujal Vladimir Putin, a po nich. Hlavně budu cílit na jeho názor vůči Vladimiru Putinovi. Takový záměr jsem zvolila, jelikož se jedná s ohledem na moc a vliv Putina stále o aktuální otázku. Je také zajímavé, že Solženicyn jakožto známý kritik diktatury na koni svého života podpořil Putinův autoritářský režim (Naxera 2017, s. 94). V této části mě bude tedy zajímat i to, proč k tomu došlo. V závěrečné části vytyčím nejzásadnější změny v jeho politických názorech a vlivy, které k nim přivedly.

Jako primární prameny budu využívat díla Alexandra Solženicyna. Jelikož repertoár děl tohoto autora je podle mě docela obšírný, budu volit z jeho nejslavnějších textů, které v sobě kumulují největší množství jeho politických představ. Pro napsání první kapitoly, kterou zaměřím na Solženicynovu biografii jako sekundární zdroje použiji knihy od Thomase D. M. *Alexandr Solženicyn století v jeho životě*.³ Problém s výběrem primárních pramenů vidím hlavně v rozložení Solženicynových myšlenek v rámci mnoha děl. Pro vytvoření jasného

výzkumu dědictví Alexandra Solženicyna ve výzkumném středisku Domu ruské diaspory Alexandra Solženicyna (Dom ruskogo [...] nedatováno).

³ Využit autobiografickou knihu Solženicyna jako sekundární zdroj považuji za nevhodné, jelikož autor vynechává z mého pohledu důležité informace ze svého života.

pohledu na jeho názory proto budu díla primárně zkoumat v chronologickém pořadí, podle data vydání. Jako sekundární literaturu využiji zdroje z oblasti politologie a historie. Od sekundární literatury očekávám, že doplní pohled na postavu Solženicyna a zároveň poukáže na klady nebo nedostatky jeho myšlenek. Cílem této práce není vychvalovat názory a postoje Solženicyna. Z toho důvodu do své práce zakomponuji i kritické reflexe vůči jeho myšlenkám. Pro získání co možná největšího množství informací chci využít anglické, ruské a české zdroje. S ohledem na různý původ autorů očekávám i odlišný přístup k politickým otázkám proti kterým se Solženicyn vyjadřoval.

2. Biografie

Solženicyn se narodil těsně po konci první světové války. Za svůj dlouhý život tak stihl zaznamenat takřka celé 20. a počátek 21. století. Solženicynův otec narukoval dobrovolně do války a zahynul ještě před narozením svého syna. Kvůli tomu Solženicyn otce nepoznal a vychovávala ho matka. Jeho hlavní zálibou se stala literatura. Už v průběhu středoškolského studia se snažil psát literární díla, ale bez větších úspěchů. Zpětně na ně sám nahlížel kriticky. Záliba v psaném textu musela ustoupit, když přišel čas vybrat si svůj obor studia. Z rodinných a finančních důvodů si nemohl dovolit odcestovat do Moskvy a studovat literaturu. Zvolil tedy geograficky i finančně dosažitelnější možnost, a to studium matematiky. Později, jak sám konstatoval, mu tato volba několikrát zachránila život. Přestože měl podle vlastních slov potenciál k matematice, neviděl v ní svůj životní úděl. V roce 1939 se nakonec rozhodl přeci jenom věnovat literární tvorbě a přihlásil se ke korespondenčnímu studiu literatury na univerzitu v Moskvě (Solzhenitsyn.ru nedatováno). V době, kdy studoval, už se část světa otrásla pod nátlakem hitlerovského Německa.

Do Sovětského svazu válka přišla až o několik let později. V tomto případě šel Solženicyn ve stopách svého otce a dobrovolně se nechal zapsat do armády. Z mého pohledu zcela zásadním bylo jeho setkání s bývalým středoškolským spolužákem Nikolajem Vitkevičem během války. „[...] Byli jako dvě půlky jednoho ořechu, jak psal Sáňa ve své autobiografické básni“ (Thomas 1998, s. 143). Názory přátel se sešly obzvláště v otázkách týkajících se Stalina a jeho negativního vlivu na Sovětský svaz. V souvislosti s tím sepsali hrubý náčrt dokumentu pod názvem *Rezoluce č. 1* (Thomas 1998, s. 143). Tím jejich společná aktivita neskončila a své názory si předávali i nadále pomocí korespondence. (Thomas 1998, s. 152). Právě dopisy posloužily jako spouštěč, který odstartoval proces, díky kterému se Solženicyn dostal do vězení (Thomas 1998, s. 167). V průběhu života i po smrti bylo na Solženicyna mířeno velké množství kritiky. Část z ní se zaměřila i na válečné období, kdy ještě nebyl slavný. Byl například

obviněn z toho, že využíval privilegia, na která neměl právo, kdy například zařídil, aby za ním na frontu přijela manželka (Bushin 2018). Kromě toho Bushin konstatoval, že Solženicyn musel vědět, že jeho dopisy byly kontrolovány. Toto tvrzení opřel o skutečnost, že ve válečném období se obálky označovaly speciálními razítky (Bushin 2015).

Solženicynovo získávání čím dál vyšších armádních hodností bylo razantně přerušeno 9. února 1945. Během několika chvil se z pozice kapitána dostal na pozici, kdy byl nucen přijímat rozkazy „[...] rychle [se] vysrat“ (Thomas 1998, s. 161). Poté, co byl dopraven do Moskvy, ho čekalo období výslechů a ponižování. Procesy ke kterým mělo docházet v průběhu výslechů Solženicyn popsal ve svých knihách. Obsah jeho knih i v dnešní době vyvolává řadu debat. Například populární blogger Remi Meisner ve videu poukázal na to, že Solženicynův popis událostí a postupů byl nepřesný (Meisner, Zhukov 2019). Zajímavé je, že i přes nepříznivou životní situaci ve které se Solženicyn nacházel, si stále uchovával svůj obdiv vůči Leninovi. Zároveň se začal, díky estonskému spoluvězni Arnoldu Suzim, více seznamovat s myšlenkami demokracie. Později Suzi o Solženicynovi prohlásil, že je „[...] podivná směs marxisty a demokrata [...]“ (Solženicyn 1990a, s. 124).

Nakonec se Solženicyn dočkal rozsudku. Rozhodnutí znělo osm let v nápravním pracovním táboře s omezeným právem na korespondenci (Thomas 1998, s. 190). V těchto letech se jednalo o zmírněný trest.⁴ Během svého trestu byl několikrát přesunut. Pro potřeby této bakalářské práce zmíním pouze dvě zásadní změny, které ovlivnily naplň jeho činnosti a možná i zvýšily šance na přežití.

První změna proběhla po příkazu, který Solženicyn dostal 18. července 1946. Několik měsíců po přijetí tohoto rozkazu se novým působištěm Solženicyna stal

⁴ Při odsuzování osob bylo běžné využívat předem vytištěné rozsudky a pouze dopisovat jména odsouzených. Výše a typ trestu byl popsán v instrukcích, které se během let měnily. Instrukce platná v roce 1945 stanovovala běžnou výši trestu na deset let uvěznění a po propuštění zbavení občanských práv na pět let (Solženicyn 1990a, s. 166-167).

věžeňsko-výzkumný vědecký ústav z něhož se dostal do Zagorsku u Moskvy, kde vykonával práci v knihovně (Thomas 1998, s. 217–218). Poté, co až přehnaně kriticky ohodnotil činnost svého nadřízeného, započal 19. května 1950 jeho další přesun na východ (Thomas 1998, s. 246–247). Cílovou stanicí pro něj byl tábor pro politické vězně Ekibastuz. Přebývání v tomto táboře Solženicyna fyzicky vyčerpávalo a situaci zvládal díky štěstí a pomoci ze strany lidí, kteří ho obklopovali (Thomas 1998, s. 263). Část volného času věnoval vymýšlení nových příběhů. Právě v Ekibastuzu vznikl námět na jeho první oficiálně vydanou novelu *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Náročný život v táboře mu ztížilo navíc to, že mu byla diagnostikována rakovina, kvůli které byl operován (Thomas 1998, s. 269). Považuji za zajímavé zmínit, že období, kdy Solženicyn žil v pracovních táborech také vyvolalo množství spekulací. Mezi nimi bylo například obvinění, že Solženicyn fungoval po nějakou dobu jako informátor. Sám Solženicyn ve svém díle skutečně napsal, že podepsal papír, na jehož základě měl poskytovat informace o situaci mezi vězni. Tím ale podle něj jeho spolupráce skončila a nikdy žádné zprávy neposkytl (Solženicyn 1990b, s. 187-188). Bushin označil toto tvrzení za nepravdivé. Poté co se Solženicyn proslavil jako odpůrce režimu, došlo k odkrytí několika zpráv, které měly potvrdit, že poskytoval informace režimu. Bushin podle vlastních slov provedl porovnání zveřejněných textů s dopisy, které mu Solženicyn poslal. Výstupem bylo, že rukopis byl identický (Bushin 2015).

Poté, co uplynul Solženicynův trest, ho měla čekat svoboda. Tak velkou možnost rozhodovat o svém životě, jak si asi přál, ale neměl. Podle nejnovějšího rozhodnutí byl totiž poslán do vyhnanství v Kok-Tereku na časově neomezenou dobu (Thomas 1998, s. 281). Právě v tomto exilu se Solženicynovi opět hodilo matematické nadání. 3. května 1953 díky němu získal pozici učitele matematiky, fyziky a astronomie (Thomas 1998, s. 285). Život v exilu, kdy Solženicyn měl alespoň nějakou volnost oproti přežívání v gulagu, mu ale opět zneprůjemnila

rakovina.⁵ Lékaři mu slibovali několik posledních týdnů života. Solženicyn tak začal hledat možné způsoby léčby, a kromě klasických metod ozařování přistoupil i k léčbě pomocí mandragorového léku. Poté, co se jeho zdravotní stav začal zlepšovat, se vrátil zpět k výuce ve škole. Volný čas pak využíval k psaní svých děl. Přitom se poučil z dřívějších chyb a své zápisky začal důkladně ukrývat (Thomas 1998, s. 291–302).

Úplné svobody se Solženicyn dočkal v dubnu 1956, kdy došlo k anulování rozsudku (Thomas 1998, s. 307). Jeho další rozhodnutí ho zavedla do osady Torfoprodukt. V té době bydlel v chalupě u staré ženy Matrjony.⁶ Solženicynův život působil obyčejně. Snad jediná věc, která se mohla vzepřít režimu, bylo jeho psaní, ve kterém stále pokračoval. Po smrti Matrjony se Solženicyn vrátil do Rjazaně, kde se opět věnoval profesi učitele (Thomas 1998, s. 314–322). Zlomovým okamžikem v klidném a stabilním životě na svobodě se pro Solženicyna staly projevy na XXII. sjezdu KSSS (Solženicyn 2001, s. 16). Najednou se pro něj objevila možnost ukázat světu dílo *Šč-854*, přejmenované na *Jeden den Ivana Děnisoviče* (Solženicyn 2001, s. 25). Bushin v jednom z rozhovorů konstatoval, že Solženicyn byl po vydání knihy přijat vřele různými společenskými vrstvami (Bushin 2015). Vydání knihy mu kromě popularity poskytlo příležitost podívat se do vyšších kruhů a seznámit se s hlavními sovětskými pohlaváry. Jedním z nich byl i Nikita Chruščov. Při jejich prvním setkání mu Solženicyn řekl „[...] ‘Děkuji vám, Nikito Sergejeviči, ne za mě, ale za ty miliony postižených.’ [...]“ (Solženicyn 2001, s. 56). Ve své autobiografické knize Solženicyn svůj vztah vůči Chruščovovi definoval následovně „[...] Vždyť kdyby zítra Chruščov umřel, co se mnou bude? Všechno visí na jednom Chroustíkovi [...]“ (Solženicyn 2001, s. 75). Jak se později ukázalo i Chruščov, na

⁵ Motivy ze Solženicynova života je možné při důkladném průzkumu pozorovat snad ve všech jeho dílech. Osobní zkušenost s rakovinou přenesl do svého díla *Rakovina* (Solženicyn 1992, passim).

⁶ Život s Matrjonou Solženicyna inspiroval k napsání novely *Matrionina chalupa* (Solženicyn 2003, passim).

kterém Solženicyn podle svých vlastních slov závisel, mu nepomohl, když bylo potřeba.

V Sovětském svazu se blížilo opět období změn. Chruščov opustil svoji funkci a na jeho místo nastoupil Leonid Brežněv. Zhoršující se situace a celá řada pro Solženicyna negativních okolností⁷ přivedla k tomu, že se autor rozhodl vyhledat příležitost vydat oficiálně svá díla na Západě.⁸ V tomto ohledu mu pomohla Olga Carlislová.⁹ Snahy v zahraničí se i přes komplikace nakonec vyplatily, jelikož 10. října 1970 získal Solženicyn Nobelovu cenu (Thomas 1999, s. 73). Důležitost získání Nobelovy ceny vyjádřil ve své autobiografii větou: „[...] Pro můj budoucí průlom byla právě Nobelova cena tím, co jsem potřeboval [...]“ (Solženicyn 2001, s. 242).

Solženicynova narůstající popularita přivedla k tomu, že se o něj začalo zajímat čím dál větší množství lidí. Mezi nimi byl i šéf KGB Jurij Andropov. Autorův osud byl několikrát tématem na půdě politbyra. Nakonec byl Solženicyn odsouzen k novému exilu v zahraničí (Thomas 1999, s. 151–152). Následný exilový život se nesl v duchu politických machinací a momentů, kdy ztrácel nebo nabýval na popularitě v souvislosti s vydáváním svých děl. Jelikož by mohlo dojít k repetitivnosti textu v mé práci, popis této části Solženicynova života omezím. Spíš, než na posloupnost následujících událostí vyzdvihnu proto jeho myšlenky, které neměly natolik politický charakter.

Život v exilu Solženicynovi přinesl možnost procestovat část západní Evropy a Ameriky. Založil *Ruský společenský fond*, jehož cílem bylo pomáhat rodinám politických vězňů (Thomas 1999, s. 170). Velice zajímavý byl jeho přístup

⁷ 11. září 1965 po prohlídce v bytě Solženicynova přítele Tojše došlo k zabavení části Solženicynových textů, jejichž obsahem byla i protirežimní kritika (Thomas 1999, s. 8.).

⁸ Paradoxem je, že když se řešila kauza kolem Siňavského a Daniela, Solženicyn odmítl možnost účastnit se protestů z toho důvodu, že „[...] ‘neschvaluje spisovatele, kteří hledají slávu v zahraničí’ “ (Thomas 1999, s. 14). Sám přitom do zahraničí posílal samizdatové úryvky svých děl (Thomas 1999, s. 45).

⁹ Později došlo k narušení jejich kladného vztahu. Dokonce jejich neshody vygradovaly k tomu, že Carlislová podala na Solženicyna žalobu (Thomas 1999, s. 217).

k ruským disidentům a jejich emigraci z Ruska. Zatímco u sebe na emigraci nahlížel tak, že neměl jinou možnost, jiné disidenty kritizoval za to, že dobrovolně opouštěli Rusko a nechávali ho na pospas režimu (Thomas 1999, s. 173–174). Dovolují si tvrdit, že Solženicyn se takovému měření dvojitým metrem věnoval docela často. Dalším příkladem je autobiografické dílo, které vydal v exilu pod jménem *Trkalo se tele s dubem*. Sám přitom odsoudil vydávání autobiografií ještě za života hlavního protagonisty. Negativní emoce navíc znásobil tím, že v díle ze sebe vytvořil takřka dokonalého hrdinu a lidi, kteří ho obklopovali nebo mu pomáhali odsunul na vedlejší kolej nebo je prezentoval ve špatném světle. Za to ho kritizovali jeho přátelé stále žijící v Sovětském svazu, kteří byli součástí značné části dění, které v knize popsal (Thomas 1999, s. 195). Bouřlivý začátek exilového období postupně Solženicyn změnil přechodem do politické stagnace, kdy se věnoval hlavně psaní (Thomas 1999, s. 209–213).

Klidný život přerušil konec 80. let 20. století. Rozvolňování v Sovětském svazu vedlo k tomu, že se o Solženicynovi začalo opět otevřeně mluvit a jeho díla legálně tisknout (Thomas 1999, s. 249). V roce 1994 Solženicyn dospěl k závěru, že přišel čas vrátit se zpět do rodné země (Thomas 1999, s. 264). Kromě radostných reakcí na jeho návrat se objevily i kritické ohlasy. Část lidí například pobouřil způsob jeho příjezdu, kdy cestoval v přepychových vagónech místo toho, aby využíval stejné prostředky jako obyčejní obyvatelé Ruska. Přestože část národa na něj vzpomínala, byl pro veřejnost spíše viděn jako přežitek staré doby (Thomas 1999, s. 268–271). Po návratu do Ruska se snažil upozorňovat na problémy ruské společnosti. Jako platformu k prezentování svých názorů zvolil například televizní pořad *One Minute Per Day* (Solzhenitsyn 2012, passim).

V průběhu poslední dekády svého života byl Solženicyn oceněn státní cenou, o jejímž udělení rozhodl prezident Ruské federace. V roce 2007, kdy došlo k jejímu udělení byl prezidentem Vladimir Putin (kremlin.ru 2007, passim). Je zajímavé, že Solženicyn ocenění přijal i přes skutečnost, že Vladimir Putin byl dříve agentem KGB (Hill, Gaddy 2012, passim). V roce 1998 přitom odmítl Řád

svatého Ondřeje, který mu měl udělit tehdejší prezident Boris Jelcin. Své odmítnutí odůvodnil tím, že nemohl přijmout cenu od nejvyšší moci, která měla tak negativní dopad na Rusko (Degot' 1998, s. 2). Další ukázkou vřelého vztahu mezi Putinem a Solženicynem můžou být jejich soukromá setkání nebo to, že ke stému výročí narození Solženicyna Putin pronesl řeč, ve které vychvaloval jeho činy a myšlenky (Putin 2018).

3. Sovětské zřízení a politika západních mocností

Mezinárodní scéna i vnitřně politická situace směřovaly k tomu, že se Sovětský svaz musel v reakci na různé podněty vyvíjet. Kvůli silné cenzuře bylo ale složité získávat pravdivé informace ať už o politické situaci nebo stavu v zahraničí. Vytváření mylných názorů národa bylo posíleno navíc všudypřítomnou propagandou. Není proto překvapením, že Solženicynův pohled na Sovětský svaz i Západ se s ohledem na nové životní zkušenosti měnil. Kvůli dlouhému časovému úseku a množství témat, které procházely v průběhu času změnou, se v této kapitole zaměřím pouze na několik jeho názorů. Jelikož ke vzniku Sovětského svazu značně přispěla postava Vladimira Lenina, považuji za přirozené začít Solženicynovým názorem právě na tuto historickou osobnost.

Dovoluji si tvrdit, že v Sovětském svazu se Lenin stal takřka nedotknutelnou postavou. Byť z počátku bylo možné vidět rozdíly v revolučním aparátu, co se týče rozdělení moci. Po roce 1920 začalo docházet k tomu, že do popředí politického dění se dostal Leninův kult osobnosti. Výsledkem bylo, že se tento kult do veliké míry propojil s komunistickou stranou. (Shalayeva 2015, s. 104–105) Na rozdíl od Stalinova kultu osobnosti, který byl odhalen brzo po jeho smrti, Leninův kult v Sovětském svazu byl dlouhou dobu záležitostí, jíž se kritici vyhýbali. Pravdou je, že i Solženicyn si před Leninem z počátku uchovával hlubokou úctu. Jeho obdiv dosáhl takové míry, že považoval za špatné už jen to, když jeden ze spoluvězňů byl osloven otcovým jménem, které bylo taktéž Iljič (Solženicyn 1990a, s. 114). Ve svém největším životním díle pod názvem *Rudé kolo* Solženicyn Lenina provedl celým dílem, zatímco většinu jiných postav ponechal v jednotlivých uzlech.¹⁰ Materiál, který Solženicyn o Leninovi sbíral, vystačil také na vydání samostatné knihy *Lenin v Curychu* (Honzík 2000, s. 296–297). V tomto díle Lenin nebyl vyobrazen jako dokonalá postava, ale jako člověk, který měl své chyby. Za skutečně zajímavé ale považuji, že ve spojitosti s Leninem v Curychu je možné

¹⁰ Uzel je označení využívané v matematice. Solženicyn ho použil v díle pro rozdělení různých úseků.

pozorovat jistou kontroverzi. Nikita Struve se Solženicyna v průběhu jednoho rozhovoru zeptal, zda promítl nějaké své vlastnosti do postavy Lenina. Ten toto tvrzení popřel (Thomas 1999, s. 174–175). Thomas se v biografii Solženicyna, kterou napsal vyjádřil tak, „[...] že to je i není pravda [...]” (Thomas 1999, s. 175). Při komparaci Solženicynova života a vyobrazení Lenina je možné pozorovat velice podobné prvky. Vzniká tak otázka, zda se Solženicyn skutečně nepokusil promítnout své vlastnosti do jedné z nejvýznamnějších postav Sovětského svazu, nebo se jednalo pouze o souhru náhod, jak tvrdil on sám.

I přes tuto skutečnost ale existují díla, kde Solženicyn zcela jasně vyjádřil svůj nesouhlas s Leninovými postupy. V *Souostroví gulag* se například zamýšlel nad počátkem hromadného zatýkání. Odkazoval na snahu Lenina zbavit se zbytečného hmyzu. Do tohoto označení spadala velká škála profesí a lidí, kteří mohli uškodit režimu (Solženicyn 1990a, s. 26–27). V jednom ze svých publicistických děl Solženicyn reagoval na různorodá tvrzení ze strany jiných autorů, mimo jiné také kritizoval západní radiostanice, které se podle něj vyhýbaly kritice Lenina, aby nepřišly o své posluchače ze Sovětského svazu (Solženitsyn 1995, s. 417). Za snad nejmarkantnější formu Solženicynova nesouhlasu vůči Leninovi ale nepovažuji kritiku jeho postupů, ale moment, kdy zkritizoval Leninovu ideologii. „[...] A nyní přicházíme k jádru věci: ty omyly nevyplynuly z chyb našich diplomatů, ani z mylných výpočtů našich generálů, nýbrž z PŘESNÉHO DODRŽOVÁNÍ MARXISMU-LENINISMU: za první – podkopávat světový imperialismus, za druhé – podporovat komunistické hnutí v zahraničí. V obou případech chyběly národní ohledy. [...]” (Solženicyn 1975, s. 9–10).

Z historie je patrné, že marxismus-leninismus byl nedílnou součástí politické praxe Sovětského svazu. Již jsem v této práci uvedla několik příkladů, které ukazují, že Solženicyn z počátku Lenina i jeho ideologii obdivoval. S postupem času ale svůj názor změnil. Názornou ukázkou je *Dopis představitelům Sovětského svazu*, ve kterém předvídal možné nebezpečí ze strany Číny. Jako východisko z hrozícího konfliktu viděl opuštění ideologie. Ta podle jeho názoru stála za nejničivějšími válkami světa. Přitom v případě války s Čínou by hlavním předmětem sporu byla

identická ideologická myšlenka pocházející od jednoho člověka, ale jinak interpretovaná. I když už v průběhu druhé světové války Solženicyn nesouhlasil s politikou Stalina a jejím dopadem na Sovětský svaz, v dopise kladně ohodnotil schopnost Stalina vzdát se na určitý čas ideologie a vrátit se k původním ruským zvyklostem (Solženicyn 1975, s. 1314). Také tvrdil, že díky ideologii lidi nechtěli pracovat. Ženy podle něj musely zastávat těžkou práci, zatímco muži pracovali v mechanizovaném průmyslu nebo ve vysokých funkcích (Solzhenitsyn 1974b, s. 16).

V jednom ze svých článků Solženicyn přirovnával ideologii k jedu. „[...] Nejvíce přemýšlivý Shragin nás vytrvale přesvědčuje: «nejde o marxistickou ideologii, ale o nás samotné». O ano, samozřejmě, ve vyšším smyslu o nás samotné, ano! Ve vškerém hříchu, kterému se poddáváme, například spolupracujeme na marxistických katedrách, v první řadě jsme viníky my sami. I v tom, že dnes je lidstvo na 50 % pohlceno komunismem, 35 % se tam plazí a 15 % potácí – za to můžou sami těch 50 i těch 30 i těch 15. Proč tedy «nejde o ideologii»? Když umíráme díky jedu, i když dobrovolně vypitého – je slabý náš organizmus, že se nedokázal ubránit – ale jed tu přeci jenom byl? [...]“¹¹ (Solzhenitsyn 1995, s. 418). Zajímavé je, že v tomto útržku se Solženicyn stavěl k názoru Shragina s jistou dávkou ironie, přitom sám ve svém textu z roku 1974 konstatoval, že dělicí linie dobra a zla neprochází mezi různými objekty, ale přímo skrze ně (Solzhenitsyn 1974a, s. 23).

Než začal Solženicyn zpochybňovat ideologii, předcházela tomu v jistých ohledech mírnější kritika, kdy projevoval nesouhlas s dopadem sovětského systému na kvalitu života obyvatel. V díle *Ve vyšším zájmu*, vydaném v časopise

¹¹ „[...] Наиболее из всех раздумчивый Шрагин настойчиво убеждает нас: «дело не в марксистской идеологии, а в нас самих». О да, конечно, в высшем смысле — в нас самих, да! Во всяком грехе, которому мы поддаёмся, например сотрудничаем на марксистских кафедрах, прежде всего виноваты мы сами. И в том, что сегодня человечество на 50 % уже проглочено коммунизмом, на 35 % туда ползёт, а на 15% шатается, — виноваты сами эти 50, и эти 35, и даже те 15. Но почему уж так вовсе «не в идеологии»? Если мы умираем от яда, хотя бы и добровольно выпитого, — хил наш организм, что не мог сопротивиться, — но яд всё-таки был? [...]“ (Solzhenitsyn 1995, s. 418). Překlad autora bakalářské práce.

Novyj mir roku 1963 (Solženicyn 1964, s. 149), upozorňoval na přístup sovětského zřízení, kdy místo toho, aby se v zemi podpořilo vzdělávání a došlo k vylepšení podmínek pro studenty, byli žáci nuceni dosáhnout zlepšení vlastní silou. Z toho důvodu se sami rozhodli přispět ke stavbě nových budov školy. Skutečným problémem pak bylo, že místo toho, aby studenti využívali prostory, k jejichž stavbě sami přispěli, byly budovy předány do cizích rukou ve vyšším zájmu (Solženicyn 1964, *passim*). Při psaní díla se Solženicyn inspiroval skutečnými událostmi, ke kterým došlo v Rjazani na jedné škole (Thomas 1998, s. 365). Sám pracoval část svého života v tomto městě jako učitel (Thomas 1998, s. 322).

Kvalita školství se v Sovětském svazu lišila i podle místa, kde děti žily. Při svém prvním vypovězení do Kok-Tereku byl Solženicyn jedním ze dvou vysokoškolsky vzdělaných osob v oblasti (Thomas 1998, s. 285). Hlavní kritika v Solženicynově díle *Ve vyšším zájmu* se ale nedotýkala ani tak kvality vzdělávání jako spíše zkorumpovanosti úředníků (Solženicyn 1964, s. *passim*). Za velice zajímavé považuji to, jak Solženicyn v díle projektoval dobré a zlé období pro Sovětský svaz za pomoci dvou postav, a to následujícím způsobem. Kladná postava Lidie Georgijevna připomíná Leninova slova, jejichž obsahem byla myšlenka, že by se národ neměl bát zveřejňovat pravdu (Solženicyn 1964, s. 137). Zatímco Knorozov, postava záporná, je svými praktikami přirovnávána ke Stalinovi (Solženicyn 1964, s. 141). Z díla je tak patrný i rozdíl jakým Solženicyn v té době nahlížel na Lenina a Stalina.

Jak Lenin, tak i Stalin kolem sebe vytvořili silný kult osobnosti. Zatímco ale ten Stalinův byl odhalen relativně brzo po jeho smrti, a to během 20. sjezdu komunistické strany (Chruščov 1989, s. 128), Leninův kult byl dlouhodobě udržovanou záležitostí. Solženicyn se na rozdíl od mnohých Stalinovou sebe prezentací nenechal unést. Už v průběhu druhé světové války začal Stalina kritizovat, za což byl i zatčen (Solzhenitsyn.ru nedatováno). Zajímavé je, že Solženicynovo názory nekorespondovaly s jeho chováním. Zatímco ve svých textech kritizoval negativní vliv Stalina na sovětské zřízení, sám přitom využíval

výhod svého nadřazeného armádního postavení, které získal právě díky tomu, že Stalin obnovil některá carská privilegia. To se dotklo i armády, jelikož se začal brát větší důraz na vojenské hodnosti (Thomas 1998, s. 143).

Z historického hlediska je období, kdy Stalin udržoval moc v Sovětském svazu známé tím, že probíhala řada restrikcí a nelidských činů. Solženicyn měl díky zatčení a věznění v gulagu možnost tyto praktiky zažít osobně. Právě tábory byly na počátku hlavním tématem, které kritizoval. Jeho první oficiálně vydané dílo *Jeden den Ivana Děnisoviče* popisoval den ze života člověka uvězněného v gulagu (Solženicyn 1991, passim). Dalším slavným dílem, ve kterém sepsal různé zážitky vězňů je *Souostroví gulag*. Hlavním tématem byly represivní a nelidské praktiky. Dále pak poukazoval na nespravedlnost sovětského systému. Považuji za zajímavé zmínit, že podle již zmíněného Bushina Solženicyn v některých ohledech přeháněl a nepsal pravdu (Bushin 2018).

Pohled Solženicyna na Stalina je možné objevit i v několika jeho dalších dílech. V textu, kterým přispěl do sborníku *Zpod balvanů* se Solženicyn zamyslel nad tím, zda někdy existovalo něco jako stalinismus, sám přitom nemohl najít příklad toho, kdy Stalin odstoupil od Leninova učení. Důvod, proč si myslel, že nic jako stalinismus neexistovalo, je ten, že Stalin byl dle Solženicynova názoru na nízké mentální úrovni, a proto by ani nebyl schopen něco natolik komplexního vytvořit (Solženicyn 1974b, s. 14). Myšlenku o tom, že Stalin nebyl hlavním důvodem toho, že Sovětský svaz začal upadat, projevil v díle *Souostroví Gulag*, kde poukazoval na to, že ani po Stalinově smrti se směr, kterým se stát vydal, nezměnil. Tvrdil, že Stalin pouze šel již vytvořenou cestou. Jeho jediný přínos tak podle Solženicyna spočíval v přidání hlouposti a samolibosti do sovětského zřízení (Solženicyn 1990a, s. 339).

Při zkoumání Solženicynova názoru na politiku Sovětského svazu a její dopad je logické se zamyslet i nad tím, jak viděl politiku západních zemí. Už jsem v této práci zmínila *Dopis představitelům Sovětského svazu*, ve kterém se Solženicyn vyjádřil proti sovětské ideologii. Kromě tohoto postoje v dopise představil i své

názory na budoucí rozvoj Ruska, ale také na západní mocnosti. „Ne, nepřekřekl jsem se. Přeji dobro všem národům, a čím žijí blíže nám a čím jsou na nás závislejší, tím je mé přání vroucnější“ (Solženicyn 1975, s. 5). Byť Solženicyn napsal takové přání, jeho reálný postoj vůči jiným zemím, než Rusku tak vřelý ve skutečnosti nebyl. V témže textu totiž Evropu označil za vyčerpanou. Číně podle něj měla být přenechána ideologie, která by sice Čínu dostala do těžké situace, ale osvobodila by Sovětský svaz od možné hrozby z východu (Solženicyn 1975, s. 14).

V souvislosti s hrozbou ze strany Číny se také věnoval možnému použití jaderných zbraní. Investování do jejich vývoje a skladování viděl za zbytečné (Solženicyn 1975, s. 11–12). Kromě vojenských hrozeb popisoval i nebezpečí, která přicházela díky vědeckému pokroku. V tomto ohledu Solženicyn projevil zcela jasný postoj proti dalšímu technickému rozvoji společnosti. Kromě toho kritizoval také skutečnost, že jak marxismus, tak i technický pokrok přišel do Sovětského svazu ze Západu. Možná rizika rychlého rozvoje dle jeho slov chápali i obyčejní obyvatelé Ukrajiny a Ruska (Solženicyn 1975, 15–19).

V jednom ze svých příspěvků do sborníku *Zpod balvanů*, který vyšel těsně po *Dopisu představitelům Sovětského svazu*, zkritizoval i demokracii. Západní politická demokracie se podle Solženicyna nacházela v krizi. Upozorňoval, že z historického hlediska bylo demokratických společností málo, ale lid dokázal i přesto žít šťastně. Sympatie projevoval vůči autoritářskému systému, kterým bylo podle něj v minulosti i Rusko. Opět se tedy vracel k tradičním hodnotám. Snaha o přijetí západní demokratické formy vlády v průběhu roku 1917 podle něj přivedla ke špatnému systému, který byl v Sovětském svazu. Jako nejpřirozenější cestu viděl inspirovat se autoritářským režimem carského Ruska, jelikož je podle něj pro ruskou společnost přirozený a vytvořit nový autoritářský režim (Solženitsyn 1974b, s. 20–21). Přitom Solženicyn měl v době, kdy sepsal *Dopis představitelům Sovětského svazu* i sborník *Zpod balvanů* minimální zkušenosti se západní politikou a jejím světem. Západ byl pro Solženicyna dlouhou dobou neznámým prostředím. Když sloužil ve válce, měl možnost procestovat část Evropy, ale

s ohledem na válečný stav nemohl vidět, jak Evropa vypadá v období míru. O demokracii proto slyšel většinou pouze od svých známých. První příležitost se napřímo seznámit s jiným, než sovětským prostředím dostal až poté, co musel odjet ze země. Některé prvotní zkušenosti na něm zanechaly dobrý dojem. Mezi takové patřilo například jeho seznámení s demokratickým hlasováním v Rakousku (Thomas 1999, s. 168).

Z výše popsaného je patrné, že Solženicyn byl z počátku ovlivněný veřejně šířenými informacemi o vnitřní politice Sovětského svazu a kultem osobnosti Lenina. S ohledem na svůj osobnostní rozvoj ale začal zaznamenávat a v souvislosti s tím i poukazovat na negativa, za což byl zadržen. Právě osobní zkušenost způsobila, že radikálně změnil své postoje na sovětské praktiky i na vysoko postavené úředníky, z nichž největší rozdíl je možné pozorovat ve spojitosti s idealizováním Lenina.

S nárůstem Solženicynova vlivu množství jeho kritiky rostlo a zasahovalo citlivější témata. Mohla tak vzniknout otázka, když je v Sovětském svazu tolik negativ, jak by se měl změnit, aby se zlepšily podmínky pro život? Při hledání odpovědi na tuto otázku už je zcela vidět Solženicynův nacionalistický charakter. V 70. letech viděl Rusko jako jeden z nejmocnějších státních útvarů, který se nechal unést špatným vlivem ze Západu. Cestou k vytvoření stabilního a prosperujícího prostředí bylo podle něj vzdát se modernizace společnosti a vrátit se k tradičním hodnotám. Za výhodu považoval existenci velké plochy neobydlené země, která náležela Rusku (Solženicyn 1975, s. 20). Solženicyn se při vytváření nového řešení, jak se vyhnout budoucí ekologické katastrofě a ideologickým konfliktům, vzdal tradičního ruského i sovětského expanzionismu. Přišel s tvrzením, že národy, by si měly samy určit, zda chtějí zůstat v tomto uskupení, nebo ne. (Solženicyn 1975, s. 23). Z jeho textu tak vyplývá, že se Rusko mělo stát tím vůdčím státem, který se vrátí zpět k tradičním hodnotám a vyhne se tak možné krizi, ostatní národy měly tuto cestu pouze následovat. Jeho narůstající nesouhlas s politickými praktikami přivedl k tomu, že byl nucen odejít do exilu.

V exilu se Solženicyn účastnil mnoha konferencí, v průběhu kterých stále upozorňoval na politické problémy. Značný rozdíl oproti dřívějším textům byl v tom, kolik prostoru uděloval západním tématům. Nové zkušenosti se Západem mu poskytly ještě donedávna nedostupný materiál, k němuž se mohl vyjádřit. Hlavní prioritou pro Solženicyna v emigraci se stalo dokončení knihy *Rudé kolo*. Z toho důvodu vytvářel mimo svůj prioritní projekt hlavně obsahově kratší publikace do novin nebo poskytoval rozhovory. I přes nově vzniklé životní podmínky se Solženicyn ve svých myšlenkách stále vracel k rodnému Rusku a přemýšlel, proč došlo k stabilizaci komunistického režimu v zemi. V článku, který napsal do časopisu *Times*, Solženicyn přisuzoval část viny za stabilizování a následné udržení komunismu v Sovětském svazu Západu, přišel s tvrzením, že v průběhu roku 1918 se velké množství stran snažilo spojit proti komunistické hrozbě. Západ místo toho, aby podpořil vznikající odpor, naopak komunismus blahořečil a obdivoval. Dokonce finančně přispěl k jeho udržení, jelikož podle Solženicyna by komunismus v zemi bez peněz ze Západu neměl šanci přežít.

Další chyby se západní velmoci dopustily v průběhu druhé světové války. Solženicyn přišel s tvrzením, že v té době viděly hrozbu pouze v podobě Hitlera, díky tomu se nevzepřely Stalinovu režimu a přispěly k zabíjení nevinných. V prezentování komunismu jakožto dobrého politického směru Západ pokračoval podle Solženicyna například i pomocí toho, že Hitlera ve školách ukazoval jako nepřítele, zatímco Lenina jako kladnou postavu. Zajímavé je, že Solženicyn v textu nenahlížel na Rusko jako na viníka šíření komunismu. Slučování Ruska a Sovětského svazu odsuzoval, jelikož právě Rusko z jeho pohledu bylo prvním státem, který zažil komunistické hrozby a jejich negativní dopad. V textu se Solženicyn nesnažil žádným způsobem objevit nějaké výhody komunismu. Přirovnával ho k rakovině, která stejně jako komunismus má potřebu se neustále rozrůstat. Způsob, jakým se postavit komunistické hrozbě, viděl v přetvoření západní politiky. Západ měl podle něj spojit úsilí se státy, v nichž už komunismus je, ve snaze ho zničit (Solzhenitsyn 1995, s. 329–335).

Další Solženicynův článek se zaměřoval na již zmíněný rozdíl mezi Ruskem a Sovětským svazem. Na několika příkladech předvedl, že označení Rusko se používalo k popsání špatných věcí a Sovětský svaz dobrých. Rusko bylo pro Solženicyna člověkem, zatímco Sovětský svaz jeho nemocí (Solzhenitsyn 1995, s. 337). Je pozoruhodné, jak byl Solženicyn schopen označovat kroky různých států za chybné a neadekvátní. Ať už se jednalo o sovětskou nebo západní politiku vždy objevil celou řadu chyb na obou systémech. Rusko přitom prezentoval jako nevinné území, na kterém docházelo k chybám, díky přičinění někoho jiného. Názorným příkladem mého tvrzení je Solženicynův pohled na Brežněva, který popsal v osmdesátých letech. Brežněv se narodil v roce 1906 na území dnešní Ukrajiny, které bylo dříve součástí ruského impéria. Měl možnost zaznamenat více z existence samostatného Ruska nežli Solženicyn, který se narodil až rok po bolševické revoluci. I přes tuto skutečnost Solženicyn napsal, že Brežněvovo srdce není ruské, jelikož národnost není určena pouze původem, ale i duší. Takovým způsobem Solženicyn odtrhl Brežněva od Ruska a označil ho za komunistu. Je patrné, že Solženicyn Brežněva v mnoha ohledech odsuzoval. Obviňoval ho například z toho, že hubil vlastní národ. Kromě Brežněva odsoudil také hromadně komunistické vůdce za to, že ničili přírodu, běžný život a národní svatyně (Solzhenitsyn 1995, s.337–338).

V případě potřeby se Solženicyn zaměřoval nejenom na pro něj aktuální otázky, ale vracel se zpět do historie. V jednom ze svých článků reagoval na tvrzení, že „[...] carské touhy po světové nadvládě uchvátily duše ruského národa [...]“¹² (Solzhenitsyn 1995, s. 386). Solženicynovou odpovědí byla tato otázka „[...] Kde v ruské literatuře, umění a folklóru Loebel může poukázat na touhu po světové nadvládě? [...]“¹³ (Solzhenitsyn 1995, s. 386). Je patrné, že hlavním tématem v tomto případě byla otázka ruského expanzionismu. Například Kostka přišel

¹² „[...] Царские мечты о мировом господстве захватили души русского народа. [...]“ (Solzhenitsyn 1995, s. 386). Překlad autora bakalářské práce.

¹³ „[...] Где в русской литературе, искусстве и фольклоре Леббель может указать жажду мирового господства? [...]“ (Solzhenitsyn 1995, s. 386). Překlad autora bakalářské práce.

s tvrzením, že Rusko provádí rozvoj do šířky. Jako příklad z historie uvedl ruské rolníky, kteří zabírali novou zemědělskou plochu. Ruská expanzionistická touha se podle něj promítla i do Sovětského svazu, a to úspěšně, jelikož po konci druhé světové války Sovětský svaz mocensky ovládl část střední Evropy (Kostka 2008, passim). Ze Solženicynem položené otázky je jasné, že takový názor by nesdílel. Existovala ale území, jichž se Solženicyn vzdát nechtěl, jednalo se o území Běloruska a Ukrajiny. Jeho vztah k těmto dvěma plochám popíšu v následujících kapitolách.

Upřednostňování ruských zájmů a pokusy oddělit Rusko od negativních historických momentů, přispívá k tvrzení, že byl Solženicyn nacionalistou. Sám Solženicyn v dopise, který poslal prezidentu Ronaldu Reaganovi v roce 1982, tvrdil, že byť ho mnozí označovali za nacionalistu, sám se považoval za patriota. Stejně jako v *Dopise představitelům Sovětského svazu* i v dopise Reaganovi stále zastával názor, že nejlepší variantou pro rozvoj sovětské země bylo stáhnout se ze zabraného území, přestat šířit svůj vliv a zaměřit se na vlastní rozvoj. To do sebe zahrnovalo dovolit emigrovat svobodně lidem, kteří nechtěli na území zůstat (Solzhenitsyn 1997, s. 18). Příležitost svobodně opustit zemi se neshodovala se Solženicynovým postojem, kdy kritizoval sovětské disidenty za to, že opouštěli Sovětský svaz, byť mnozí neměli jinou možnost. Podle mnoha znaků měl prezident Reagan Solženicynovu náklonost. V roce 1993 Solženicyn při rozhovoru řekl, že prezident Reagan napomohl k ukončení komunismu. Také konstatoval, že ho prezident Reagan několikrát citoval a je možné, že na něj měl Solženicyn vliv (Solzhenitsyn 1997, s. 408).

Kromě různorodých politických machinací a významných postav na Solženicyna hodně působilo náboženství. Pravoslaví bylo a stále je tradičním náboženstvím na území Ruska. Nástup Petra Velikého a jeho aktivity vůči církvi způsobily, že začala oslabovat svou moc. Po vzniku Sovětského svazu se víra podřídila státu ještě více (Avanesova, Naxera 2016, passim). Sám Solženicyn se v jednom ze svých pozdějších rozhovorů vyjádřil, že byl vychováván ve víře, ale poté co ho

ovlivnil marxismus-leninismus přehodnotil své názory, až do chvíle, než byl zatčen. Ve vězení se vrátil k těm pohledům, ve kterých byl vychováván (Miroshnichenko 2019, *passim*). Tato skutečnost ukazuje, že uvěznění bylo pro Solženicyna opravdu zásadním momentem v životě. S postupem času začal upozorňovat na důležitost pravoslavné víry pro Ruský národ. I přes útlak ze strany státu poukazoval na to, že byla víra v zemi stále přítomná a žili lidé, kteří se ji snažili vyznávat i přes možná rizika. Chápal ale, že církev byla ovlivněná a zkorumpovaná ze strany státu (Solzhenitsyn 1995, s. 201). Přínos, který podle Solženicyna měla je názorně vyjádřen v jeho tvrzení, že „[...] Víra byla sjednocující a posilující silou národa [...]“¹⁴ (Solzhenitsyn 1995, s. 449).

4. 80./90. léta

K naplnění Solženicynových představ z předchozích let nedošlo. Sovětský svaz nepřestal šířit svoji moc, ani se nezaměřil na rozvoj směrem dovnitř do neobydlených oblastí, jak to Solženicyn popsal v *Dopise představitelům Sovětského svazu*. Po letech teroru, ničení ekonomiky a snahách obstát ve studené válce už tak oslabený Sovětský svaz neustál Gorbačovovy reformy a souboj o moc, do kterého se zapojil Jelcin. Solženicyn předvídal, že udržet Sovětský svaz se už nepodaří. V roce 1990 v eseji proto sepsal novou myšlenku na budoucí rozvoj Ruska.

Ze začátku ale musel stanovit, co je Rusko. Snaha zachovat impérium byla podle něj pro ruský národ nepřirozená myšlenka. Otázku jedenácti svazových republik, které s Ruskem nesdílely stejnou kulturu, proto vyřešil relativně jednoduše. Jelikož neviděl důvod nutit je být v těsném vztahu s Ruskem, předurčil tyto státy ve svých myšlenkách k samostatné existenci (Solzhenitsyn 1990, s. 109–110). Zcela specifický názor měl na Kazachstán. Ze Solženicynova pohledu byla část země vybudována za pomoci Rusů, vězňů a přesídlených menšin. Kazaši podle něj

¹⁴ „[...] Вера была объединяющей и крепящей силой нации [...]“ (Solzhenitsyn 1995, s. 449). Překlad autora bakalářské práce

žili na jihu země. Vyjádřil se tedy, že pokud by se tento jižní pás země rozhodl osamostatnit nemělo by mu v tom být bráněno. Z toho vyplývá, že zbylá plocha měla náležet Rusku (Solzhenitsyn 1990, s. 110).

Zůstaly tak dva svazové státy, které podle Solženicyna s Ruskem sdílely stejný osud, kulturu i minulost. Jednalo se o Ukrajinu a Bělorusko. Ve snaze udržet země pohromadě Solženicyn zpochybnil existenci rozdílných kultur. Připomínal, že tyto národy svůj původ mohou dohledat v Kyjevské Rusi. Rozdělení na tři různé segmenty bylo podle něj způsobeno mongolským vpádem a falešným přiživováním myšlenky na rozdílnost daných zemí. Jeho zájem obzvláště vzbuzovalo území dnešní západní Ukrajiny, kde podle něj Ukrajina nikdy nebyla. Na plochu Běloruska se Solženicyn v tomto textu detailněji nezaměřil. Pouze konstatoval, že v Bělorusku, na rozdíl od Ukrajiny, nebyl přiživován separatismus. V obecné rovině tak stanovil, že důvody, které podporovaly jeho myšlenku ponechat země v jednom celku, byly použitelné i v případě Běloruska. Přesto napsal, že národy mají právo na sebeurčení a pokud opravdu chtějí zůstat samostatné tak by jim taková možnost měla být poskytnuta. Rozhodovat o rozdělení ale měly jednotlivé oblasti. V případě, že by vznikl celistvý stát, Solženicyn odmítl myšlenku násilné rusifikace nebo ukrajinizace (Solzhenitsyn 1990, s. 112–113). Takovým způsobem Solženicyn rozdělil Sovětský svaz na samostatné republiky. Je zajímavé, že i když Solženicyn uznal právo Ukrajiny a Běloruska na odtržení, v momentě, kdy k němu došlo projevil nespokojenost. Vyzdvihl například myšlenku, že oddělení Ukrajiny bylo podporováno Americkou vládou (Solženicyn 1999, s. 33).

Další problém, na který se zaměřil, byla ekonomická stabilizace země. I v tomto případě přišel Solženicyn s relativně prostým řešením a tím bylo vzdát se snahy šířit vliv mimo vlastní území. Narážel tím na komunistické aktivity v Afghánistánu, Vietnamu, Severní Koreji a mnoha dalších státech, do kterých Sovětský svaz investoval finance. Kromě toho chtěl zastavit výrobu modernizovaných zbraní, ve kterých neviděl potřebu. Chtěl také rušit z jeho

pohledu zbytečné byrokratické úřady, do kterých se také investovalo velké množství prostředků. Kromě rušení úřadů navrhnul celkové pozměnění zemědělského systému. Existující kolchozy z jeho pohledu neplnily dostatečně dobře svoji úlohu. Půdu podle Solženicynova návrhu měla dávat k pronájmu místní samospráva, aby se zabránilo machinacím a navyšování cen země, jak tomu bylo za kolchozů (Solzhenitsyn 1990, s. 115–117).

Místní samospráva byla pro Solženicyna velmi důležitá. Odmítal centralizaci, která vedla k tomu, že pouze několik velkých měst mohlo dosáhnout prosperity, zatímco provincie přicházely k úpadku. Rozdíl se neprojevoval pouze v kvalitě života, ale i v úrovni školství. Solženicyn konstatoval, že děti z periferii nemají šanci dosáhnout úspěchu (Solzhenitsyn 1990, s. 119–120). Změnit všechny zmíněné, a i mnohé nezmíněné oblasti ale znamenalo přetvořit systém celé země. Solženicyn poučený z revolučních let chápal, že zbrklá změna by mohla situaci zhoršit. Z toho důvodu považoval za správné využít již vytvořený prezidentský systém a postupně ho měnit. Inovace měly mít za cíl poskytnout větší možnosti místním samosprávám a postupem času měly přivést k vytvoření systému vhodného pro Rusko. Základem pro jeho vytvoření ale bylo provádět změny zdola (Solzhenitsyn 1990, s. 121–122).

Část svých nápadů přepsal i do dopisu, který adresoval prezidentu Jelcinovi v roce 1991. „[...] Obdivuji odvahu vaši i všech těch, kdo vás obklopoval v ty dny i noci [...]“¹⁵ (Solzhenitsyn 1997, s. 353). Začátek dopisu ukazuje, že Solženicyn si vážil přínosu Jelcina, kterým přispěl k rozpadu Sovětského svazu. Právě toto období označil za osvobozující pro Rusko i další státy od totalitního sovětského režimu. V dopise upozornil i na možná nebezpečí, kterým by se měl Jelcin vyhnout. Jedno z nich podle Solženicyna pro Rusko spočívalo v přijetí nejasných ekonomických projektů, které by vedly k dlouhodobému zadlužení země. Takovým projektem byl podle Solženicyna plán Javlinského. Naopak podpořil návrh Milтона Friedmana,

¹⁵ „[...] Восхищаюсь отвагой Вашей и всех окружавших Вас в те дни и ночи [...]“ (Solzhenitsyn 1997, s. 353). Překlad autora bakalářské práce.

jelikož měl prý poskytnout Rusku možnost obejít se bez zahraničních půjček. Solženicyn se obával, že zavázat se zahraničí by pro Rusko znamenalo nejen ztrátu ekonomické samostatnosti, ale postupně i té politické (Solzhenitsyn 1997, s. 353–355).

Kromě Jelcina velkou roli sehrál již zmíněný Gorbačov, který v průběhu osmdesátých let zavedl nové reformy glasnost' a perestrojka. Ani jednu z těchto reforem Solženicyn neoceníl. V devadesátých letech Solženicyn řekl, že Gorbačovovy reformy stály na místě (Solzhenitsyn 1997, s. 413). Vyjádřil se tak, že perestrojka se podle něj nezaměřila na důležité věci, ale přispěla k rozšíření korupce v zemi (Solzhenitsyn 1997, s. 469), jelikož pomohla nomenklatuře upevnit své pozice (Solzhenitsyn 1997, s. 394). Glasnost' podle Solženicyna měla za cíl poskytnout svobodu pouze úzkému kruhu inteligence, která měla Gorbačovovi pomoci změnit konzervativní členy nomenklatury (Solzhenitsyn 1997, s. 395). Místo toho ale, aby pomohla inteligenci, naopak v jejich řadách rozvířila neshody (Solzhenitsyn 1997, s. 448).

5. 90. léta

Devadesátá léta byla rozhodující jak pro osud Ruska, tak i pro ostatní státy, které vznikly po rozpadu Sovětského svazu. Solženicyn se do Ruska vrátil až v roce 1994. Začátek nové existenční etapy pro svou rodnou zemi tedy nemohl vidět na vlastní oči, přesto se o vývoj státu zajímal a snažil se vyjádřit k probíhajícímu dění. Část jeho myšlenek z devadesátých let jsem zmínila v předchozí kapitole. Jednalo se hlavně o návrhy, jak znovu vybudovat politický systém v Rusku, jakým způsobem obnovit ekonomiku, udržet nezávislost a rozdělit hranice Sovětského svazu. V této kapitole se proto primárně zaměřím na Solženicynovy myšlenky po rozdělení, ke kterému došlo v roce 1991. Jak je vidět z historických událostí, značná část Solženicynových návrhů nebyla uskutečněna. Rusko, Ukrajina a Bělorusko, které měly podle Solženicyna zůstat jednotné, se osamostatnily. Kromě toho plocha západní Ukrajiny, která měla být podle Solženicyna přidělena Rusku, k němu přiřazená nebyla. Nedošlo ani k provedení ekonomických reforem, které Solženicyn vyzdvihoval.

Svůj názor na probíhající změny Solženicyn popsal v dopise adresovaném ruskému velvyslanci v USA Vladimíru Lukinovi z 4. dubna 1993 a v několika zahraničních rozhovorech. Prováděné reformy v předcházejících čtrnácti měsících označil za nepromyšlené. Místo pomoci lidem podle něj přivedly národ do ještě větší chudoby (Solzhenitsyn 1997, s. 398). Do značné míry ale Solženicynovy myšlenky zůstaly nezměněné. Stále zastával názor, že pro vybudování a stabilizování Ruska bylo potřeba vytvořit silnou prezidentskou funkci podobnou té, která byla v USA. V té době ruský prezident Boris Jelcin podle Solženicyna vydával řadu zbytečných nařízení, které nebyly brány vážně, a tak nedocházelo ani k jejich naplnění (Solzhenitsyn 1997, s. 398). Změny systému měly být prováděny pomalu zdola. Právě takový postup Solženicyn považoval za správný pro vytvoření demokracie v zemi (Solzhenitsyn 1997, s. 390–391). Podle Solženicyna se nezměnilo ani rozdělení politických funkcí. Nejdůležitější pozice stále zastupovali převážně bývalí komunisté (Solzhenitsyn 1997, s. 398). Mimo jiné

také negativně zhodnotil vznik Společenství nezávislých států, jelikož prý pro Rusko nic neulehčuje. Výhodnou spolupráci viděl pouze mezi Kazachstánem, Ruskem a Běloruskem (Solzhenitsyn 1997, s. 390–392).

I když spousta věcí neproběhla podle představ Solženicyna, stále oceňoval Jelcinovy činy. V rozhovoru z roku 1993 řekl, že [...] Jelcin měl mužnost se odtrhnout od komunistů tehdy, když to ještě bylo nebezpečné a nemoderní [...]“¹⁶ (Solzhenitsyn 1997, s. 413). S tím, jak Solženicyn komentoval politický život země, bylo možné předpokládat, že se pokusí být také politicky činný. Dotaz s podobným obsahem skutečně dostal. Z jeho odpovědi vyplynulo, že politika je podle něj práce politiků. Politici prý měli tendenci rozdělovat národ. On jako autor si stanovil za cíl naopak národ sjednocovat (Solzhenitsyn 1997, s. 414). Po návratu do Ruska se skutečně nestal politicky činným a probíhající dění pouze komentoval. Mnoho jeho názorů zůstalo nezměněných i poté, co vstoupil na rodnou půdu. Stále si myslel, že hlavním cílem politických stran by mělo být obnovit ekonomiku, a technický průmysl. Z toho důvodu odsoudil politické strany, které za prioritní považovaly vyhrát ve volbách (Solzhenitsyn 2012a).

Stejně jako dříve, politika a ekonomika nebyly jedinými oblastmi zájmu, kterým Solženicyn věnoval pozornost. V pořadu *One Minute Per Day* zmínil nebezpečí v podobě vymírání národa. Hrozba spočívala v nízké porodnosti. Tvrdil, že v roce 1875 jedna žena měla v průměru sedm dětí. V devadesátých letech dvacátého století se podle Solženicyna porodnost snížila na méně než dvě děti na jednu ženu (Solzhenitsyn 2012a). Podle výzkumu provedeného v roce 2003 skutečně ke snížení porodnosti docházelo (Kvasha 2003, passim). Ve spojitosti se snížením porodnosti Solženicyn navázal na další problém, kterým bylo školství. Podle jeho slov s postupem času mělo dojít k deficitu žáků ve školách. Neuznával ani morální působení učitelů na žáky. Podle Solženicyna děti byly od začátku přesvědčovány k tomu, že mají cílit k ekonomickému úspěchu (Solzhenitsyn 2012a). Problémy

¹⁶ „[...] Ельцин имел мужество из коммунистов вырваться тогда, когда ещё это было опасно и немодно [...]“ (Solzhenitsyn 1997, s. 413). Překlad autora bakalářské práce

v zemi přivedly Solženicyna k tomu, že sepsal další dílo, ve kterém sepsal z jeho pohledu vhodný postup pro budoucí rozvoj Ruska.

Po návratu do Ruska Solženicyn vydal knihu *Rusko v troskách*. Obsahem knihy bylo rozmyšlení o událostech posledních let a nové návrhy na přetvoření země. V některých ohledech zůstaly jeho myšlenky nezměněné. Přesto je možné objevit úseky, ve kterých své myšlenky rozvinul jiným směrem. Příkladem může posloužit jeho názor na reformování Ruska zdola. Dříve tuto variantu prezentoval jako jedinou správnou. Přišel s návrhem kombinované moci zemské a vládní vertikály, které na sebe budou dohlížet, ale přitom budou existovat samostatně (Solženicyn 1999, s. 186). Solženicyn se opět nevyhnul ani kritizování Západu. Tentokrát ho obvinil v ovlivňování Ukrajiny směrem k odtržení od Ruska. Amerika podle Solženicyna podporovala na Ukrajině protiruské nálady. Kromě toho také prý chování Ameriky směřovalo k obklíčení Ruského území. Právě z toho důvodu podle Solženicyna Američané nepodpořili Bělorusko v připojení k Rusku. Svoji teorii o obklíčení se snažil posílit například konstatováním toho, že je u pobřeží Krymu přítomné americké loďstvo (Solženicyn 1999, s. 33–34).

Jeden z nástrojů, pomocí kterého se Amerika snažila očerňovat a ovládat Rusko, podle Solženicyna bylo rádio *Svoboda*. Přišel s tvrzením, že do jeho vysílání Amerika investovala miliony dolarů a využívala ho například k ovlivnění ruských občanů v období voleb (Solženicyn 1999, s. 32–33). Kromě toho Solženicyn v knize projevil nesouhlas s přijetím západní ekonomiky pomocí šokových terapií. Z jeho pohledu zvolení tohoto procesu přispělo k rozprodeji privatizovaných podniků za nízké ceny, zničení střední třídy a posílení malé skupiny obyvatel, která byla schopna náležitě využít nových možností k nákupu perspektivních podniků, zatímco značná část obyvatel neměla dostatek zkušeností a znalostí k využití vytvořených kuponů. Solženicyn se vyjádřil tak, že podporoval soukromé vlastnictví, ale zastával názor, že je potřeba neustále hlídat, zda se nevymyká zákonům (Solženicyn 1999, s. 23–27).

V díle kromě svých obav a představ opět poukázal na již zmíněnou důležitost víry pro ruský národ. Ukončení existence Sovětského svazu přineslo pravoslavné církvi možnost opět navýšit svoji činnosti. Z textu, který Solženicyn v knize věnoval této otázce vyplývá, že považoval za důležité ji opět obnovit. Není ale možné zcela určit, zda Solženicyn chtěl vidět církev propojenou se státním útvarem nebo jako samostatnou instituci. V části, kterou této otázce věnoval se zřetelně nepřipojil k žádnému názoru ale z použití slova „[...] oprávněně [...]“ (Solženicyn 1999, s. 172). v souvislosti s požadavkem národa na osamostatnění církve, je možné usoudit, že se k takové variantě přikláněl. Domnívám se, že jeho pohled v tomto ohledu nebyl zcela jasný, protože osamostatnění církve mělo podle jeho představ probíhat určitým způsobem. Prezentoval postoj, že církev ve snaze dosáhnout osamostatnění nemá opustit společnost. Naopak se měla podle Solženicyna stát její součástí, a to včetně armády. Hranici pro šíření jejího vlivu stanovil v momentě, kdy mohlo dojít k vytlačování jiného náboženství, což mohlo narušit stabilitu společnosti (Solženicyn 1999, s. 173). Tudíž je možné usoudit, že byt' považoval pravoslavnou církev za důležitou součást ruské společnosti, netoužil po jejímu nadřazení oproti jiným vírám.

S postupem devadesátých let si dovoluji tvrdit, že Solženicyn začal ztrácet na popularitě. Jak jsem už zmínila v kapitole s názvem *Biografie*, někteří obyvatelé Ruska Solženicyna považovali za přežitek doby. Názory, které Solženicyn vyjádřil ohledně budování Ruska, také nezískaly náležitou odezvu. Původní slova, kdy Solženicyn vyřknul, že jeho cílem po návratu do Ruska bude sjednotit národ, také nebyla naplněna. Zastávám názor, že svými činy se Solženicyn od obyčejných obyvatel dokonce vzdálil. Ukázkou tomu je již dříve zmíněný způsob cestování, který získal negativní odezvu.

6. Události po roce 2000

V roce 2000 se činnost Solženicyna v mnoha ohledech změnila. Na rozdíl od dřívějších let, kdy se neustále vyjadřoval k politickému dění, ve dvacátém prvním století se z mého pohledu zaměřil hlavně na šíření vlastního odkazu, v čemž pokračovala později jeho manželka Natalie (Novosti na Pervom Kanale 2019). Některé jeho staré knihy se staly povinnou součástí výuky ve školách (Lazarev 2011, *passim*). Vzniklo také několik dokumentů, ve kterých vyprávěl o své minulosti a momentech, které změnil jeho život (Miroshnichenko 2019, *passim*). K tomu, že Solženicyn nebyl tak aktivní jako v předešlých letech mohl přispět pokročilý věk a také zdravotní komplikace.

To ale neznamená, že by zcela zmizel z politického světa. Důkazem tomu byla setkání s prezidentem Vladimírem Putinem. Jak jsem napsala, jejich společný vztah bylo možné považovat za vřelý. Do jisté míry, díky úsilí Solženicynovo manželky, je dokonce zachovaný do dnešních dní (Novosti na Pervom Kanale 2019). I přes velkou snahu se mi nepodařilo objevit žádné jednoznačné zdroje, které by pojednávaly o tom proč se Solženicyn k Vladimíru Putinovi choval přívětivě. V jednom rozhovoru se Natalie zmínila, že si oba vážili jeho přínosu ke změně Ruska (Solzhenitsyna 2018). S ohledem na již napsaný text je možné usuzovat, že Putin v sobě promítl několik vlastností, které Solženicyn očekával od hlavy státu. Z předešlého textu vyplývá, že Solženicyn si v čele země představoval silnou osobnost. Kromě toho Putin převedl do reality i vytvoření silné prezidentské funkce, o které Solženicyn psal v dopise velvyslanci Ruska v USA Lukinovi. V minulosti se Solženicyn také vyjádřil, že za nejlepší variantu pro Rusko považoval autoritářský režim, kterým z jeho pohledu dříve Rusko bylo. Podle Golosova aktuální Rusko disponuje znaky autoritářského režimu (Goloso 2011, *passim*). Všechny tyto skutečnosti mohly přispět k tomu, že Solženicyn udržoval s Putinem osobní vztah. Martin Putna poukázal na to, že Solženicyn viděl v Putinovi nového Stolypina, který má změnit Rusko (Putna 2015, s. 277–278).

Vztahy ale nejsou jednostrannou záležitostí, a proto považují za zajímavé i důvody, proč Putin projevil zájem o Solženicyna. Z Putinovo oficiálních vystoupení vyplývá, že roli v tom sehrály Solženicynovo vlastnosti. Při odkrytí Solženicynova památníku Putin v rámci svého projevu vyjmenoval řadu důvodů, proč by se mělo na Solženicyna vzpomínat. Mezi nimi byly například patriotismus nebo literární, historický i filosofický přínos (Putin 2018). Je ale možné dohledat spekulace, že jejich vzájemný vztah sloužil k dosažení určitých cílů. Například Vladimir Bushin přišel s tvrzením, že postava Solženicyna byla Putinem používána k vytvoření rozdílu mezi bývalou Sovětskou vládou a tou aktuální. Podle jeho slov se režim v Rusku snažil mnoha způsoby odpoutat od Sovětského svazu a poukázat na rozdílnost mezi oběma státy. Vyzdvihování Solženicyna, který značnou část života kritizoval sovětský režim, sloužilo právě k tomuto účelu (Bushin 2018). Toto tvrzení může částečně potvrdit snaha o medializování Solženicyna pomocí dokumentů, rozhovorů nebo setkání, která byla vysílána na *Prvním kanále* Ruské federace (Miroshnichenko 2019, passim). Tento kanál je známý tím, že slouží k vysílání prorežimních témat.

Kromě Bushina jsou k dispozici různé rozhovory, kde lidé obviňují Solženicyna za jeho názory a činy. Skutečnost je taková, že ne všechny tyto rozhovory se dají nazvat odbornými. Dochází v nich k překrucování faktů a zatajování informací, byť i některá kritika v nich obsažená je smysluplná. Názorným příkladem může posloužit rozhovor Dmitrye Puchkova s Borisem Yulinym. Celý rozhovor se nesl v proti solženicynovském duchu. Obvinili ho například z toho, že podpořil znásilnění žen na frontě a nepostavil se k tomu s odporem (Puchkov, Yulin 2016). Jako ukázka oprávněné kritiky může posloužit obvinění Solženicyna v podávání nejasných informací. Docházelo k tomu například při popisu postav, kdy neuvedl jména, ale pouze jejich charakteristiky (Bushin 2018). Ověřit pravost takových informací by bylo velice složité. Příkladem by mohlo být už zmíněné dílo *Rusko v troskách*. Hned na začátku knihy Solženicyn popisoval názory lidí na tehdejší státní uspořádání. Kromě míst, kde jednotlivé myšlenky slyšel, nedával žádné bližší záchytné body k dohledání informací (Solženicyn 1999, s. 8).

Kritickému ohlasu se nevyhnula ani kniha, kterou vydal na počátku nového tisíciletí pod názvem *Dvě stě let pospolu*. Obsahem knihy nebyla aktuální témata, ale rusko-židovské vztahy v průběhu předchozích několika staletí (Solženicyn 2004, *passim*). Jako důvod napsání knihy Solženicyn uvedl velké množství nevyužitého materiálu s židovskou tematikou, které nasbíral při psaní *Rudého kola* (Solzhenitsyn 2012b). Kniha sklídila různorodé ohlasy. Například Yohan Petrovsky-Shtern konstatoval, že má antisemitské prvky a Židé jsou v ní zobrazeni v negativním světle (Petrovsky-Shtern 2001, *passim*). Sám Solženicyn v rámci rozhovoru řekl, že dostával jak negativní, tak pozitivní zpětnou vazbu. Uvedl, že někteří mu vyčítali historickou nepřesnost. Podle jeho slov část židů nebyla schopna pochopit důvod, proč o nich psal. Konstatoval ale, že od množství židovské inteligence a rabínů naopak dostal přívětivé reakce (Solzhenitsyn 2012b). Solženicyn byl z antisemitismu obviňován už v průběhu 20. století (Solzhenitsyn 1995, s. 442).

7. Závěr

Tématem této práce bylo politické myšlení Alexandra Solženicyna napříč jeho životem. Solženicyn byl známý sovětský disident, který se z počátku proslavil kritizováním gulagů. S postupem času svou kritiku rozšiřoval na nová témata. Své názory začal projevovat už v průběhu druhé světové války, za což byl zatčen. Jeho počáteční kritika cílila na osobu Stalina. Následné uvěznění v gulagu Solženicynovi poskytlo materiál, který mu později pomohl se proslavit. Známým se stal po vydání díla *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Následovala řada děl různých žánrů, z nichž mezi nejslavnější patří *Souostroví Gulag*. Vytvořil i několik publicistických děl, ve kterých navrhnul změny, které měly pomoci v rozvoji Sovětskému svazu.

V sedmdesátých letech byl Solženicyn nucen opustit zemi a žít v exilu. Důvodem k vycestování byly jeho protirežimní texty. Nový život v zahraničí přinesl i změny v jeho politických myšlenkách. Zatímco do sedmdesátých let se věnoval hlavně Sovětskému svazu, po nucené emigraci více cílil na problematiku Západu. Z počátku byl Solženicyn velmi aktivní, ale s postupem času se přesunul částečně do ústraní a zaměřil se na psaní svého životního díla s názvem *Rudé kolo*. K opětovnému aktivnímu šíření svých politických názorů se vrátil těsně před rozpadem Sovětského svazu. Předvídal, že udržet všechny státy pohromadě se již nepodaří. Z toho důvodu vytvořil nový návrh, tentokrát na rozvoj Ruska. V průběhu devadesátých let se vrátil zpět na rodné území. Změny probíhající v posledním desetiletí přijal negativně. Nesouhlasil se způsobem, jak byl rozdělen Sovětský svaz. Zkritizoval probíhající ekonomické reformy a vměšování západu do vnitrostátních záležitostí rozpadajícího se Sovětského svazu. Svůj odpor vyjádřil i vůči hlavním politickým představitelům země. Jeho náklonost si získal až nový prezident Vladimir Putin.

Z mé bakalářské práce je možné stanovit tři momenty ze Solženicynova života, které zcela jistě a zásadně změnilo jeho myšlení. Mezi ně patří jeho uvěznění, život na Západě a rozpad Sovětského svazu. Politické myšlenky procházely hlavně

změnami s ohledem na stávající situaci. Postupem času se začal rozšiřovat okruh Solženicynova zájmu a otevřenost jeho projevu. Od začátku své literární kariéry Solženicyn nesouhlasil s praktikami prováděnými v Sovětském svazu. S postupem času začal kritizovat i ideologii marxismu-leninismu. Po vzniku samostatného Ruska upozorňoval na nebezpečí komunismu. Vyzdvihoval přitom výhody tradičních Ruských hodnot jako bylo například pravoslaví. K Západu se Solženicyn celý život stavěl spíše negativně. I když jsou v jeho myšlenkách místy patrné sympatie, většinu času se věnoval hlavně kritice západních hodnot a její demokracie.

Za svůj život se Solženicyn věnoval velkému množství témat. Pro vytvoření celistvého textu jsem proto hlavně cílila na myšlení, které mělo vliv na to, že se Solženicyn stal podporovatelem nedemokratického režimu Ruské federace. Takový výběr mi přišel zajímavý z toho důvodu, že většinu života kritizoval nedemokratický režim Sovětského svazu. Zpracování mé bakalářské práce přivedlo k výsledku, že režim Ruské federace naplnil značné množství Solženicynovo představ o tom, jak by mělo Rusko vypadat. Jeho politické myšlení přitom bylo do značné míry ovlivněno tradičními ruskými hodnotami, jako je například pravoslaví nebo přítomnost silného představitele v čele v zemi.

8. Seznam literatury

AVANESOVA, Maria – NAXERA, Vladimír (2016). Proměny vztahů ruské pravoslavné církve a státu v době patriarchy Kirilla. *Středoevropské politické studie* 18 (1), s. 64–100.

BUSHIN, Vladimir (2015). Interv'yu Vladimira Bushina o SoLZHENitsyne. 23. 9. 2015 "Krasnaya liniya". *Sila v Pravde* [YouTube] (Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=Y5OAtLqouY4&ab_channel=%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B5, datum přístupu: 23. 4. 2021).

BUSHIN, Vladimir (2018). Geniy samoreklamy. Total'nyy proyekt Solzhenitsyna. Govorit Vladimir Sergejevich Bushin. *Den' TV* [YouTube] (Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=7PhSpg5k1Jk>, datum přístupu: 29. 3. 2021).

DEGOT', Yekaterina (1998). Solzhenitsyn ne prinyal nagrody. 15. 2. 1998 *Kommersant* 9 (233), s. 2.

DOM RUSSKOGO ZARUBEZH'YA IMENI ALEKSANDRA SOLZHENITSYNA (nedatováno). *Galina Andreyevna TYURINA*. [online] (Dostupné z: <http://www.bfrz.ru/index.php?mod=static&id=1093>, datum přístupu: 27. 1. 2021).

FILATOV, Nikolay (2009). «Uskoreniye»: osobennosti kontseptualizatsii predstavleniy o politicheskom vremeni. *Vestnik Povolzhskogo instituta upravleniya* 9 (1), s. 48–55.

GOLOSOV, Grigorii (2011). The Regional Roots of Electoral Authoritarianism in Russia. *Europe-Asia Studies* 63 (4), s. 623–639.

GRAJEWSKI, Andrzej (1997). *Rusko a kříž z dějin pravoslavné církve v SSSR* (Praha: Česká křesťanská akademie).

HILL, Fiona – GADDY, Clifford (2012). Putin and the Uses of History. *The National Interest* 27 (117), s. 21–31.

HOFFMAN, David (2000). Putin's Career Rooted in Russia's KGB. 30. 1. 2000 *Washington Post Foreign Service*.

HONZÍK, Jiří (2000). Solženicyn o Leninovi, aneb kosa na kámen. In. SOLŽENICYN, Alexandr: *Lenin v Curychu* (Praha: Academia), s. 290–299.

CHRUŠČOV, Nikita (1989). O KUL'TE LICHNOSTI I YEGO POSLEDSTVIYAKH. *Izvestiya TSK KPSS* 1 (3), s. 128–170.

KOKORXOEVA, Dugurxan (2011). Model' federalizma v Rossii 1990-kh godov: institutsional'nyy aspekt. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Sotsiologiya. Politologiya* 11 (1), s. 80–87.

KOSTA, Petr (2008). Rusko: genealogie obra. *Revue politika* 6 (9). [online] (Dostupné z: <https://www.cdk.cz/rusko-genealogie-obra>, datum přístupu: 28. 3. 2021.)

Kremlin.ru (2007). *Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 05.06.2007 g. № 699*. [online] (Dostupné z: <http://kremlin.ru/acts/bank/25621>, datum přístupu: 5. 3. 2021).

KVASHA, Yekaterina (2003). Mladencheskaya smertnost' v Rossii v XX veke. *Sotsiologicheskiye issledovaniya* 29 (6), s. 47–55.

LAZAREV, Yuriy (2011). Izucheniye A. I. Solzhenitsyna v shkole v kontekste problem sovremennogo literaturnogo obrazovaniya (po materialam polemiki v sredstvakh massovoy informatsii). *Vestnik Ryazanskogo gosudarstvennogo universiteta im. S. A. Yesenina* (32), 35–47.

LIPNITSKAYA, Yekaterina (2010). «Klanyaysya ot menya tsenzure. . . » A. S. Pushkin o tsenzure i samotsenzure. *Vestnik Severnogo (Arkticheskogo)*

federal'nogo universiteta. Seriya: Gumanitarnyye i sotsial'nyye nauki 10 (3), s. 76–79.

MEISNER, Remi – ZHUKOV, Klim (2019). Solzhenitsynskiye chteniya: razbor pervykh chetyrekh glav «Arkhipelaga GULAG». *Dmitry Puchkov* [YouTube] (Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=0FyXrAvmYfc&ab_channel=DmitryPuchkov, datum přístupu: 27. 4. 2021).

MIROSHNICHENKO, Sergey (2018). Aleksandr Solzhenitsyn. Raskayaniye. *Rossiya 1.* [YouTube] (Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=_VfGKKkP3w8&t=343s&ab_channel=%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%8F1, datum přístupu: 29. 3. 2021).

NAXERA, Vladimír (2017). Vztah Ruska k Západu a státům postsovětské Evropy v díle Dugina, Solženicyna a Naročnické. *Mezinárodní vztahy* 52 (3), s. 90–111.

Novosti na Pervom Kanale (2019). *Vladimir Putin posetil Dom ruskogo zarubezh'ya imeni Aleksandra Solzhenitsyna* [YouTube] (Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=kHi_5S-nr6g&ab_channel=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B5, datum přístupu: 29. 3. 2021).

OLEYNIK, Vitaliy (2018). Zhanrovaya spetsifika "Arkhipelaga GULAGa". *Literaturovedcheskiy zhurnal* 26 (1), s. 5–39.

PETROVSKI-SHTERN, Yohan (2001). Sud'ba sredney linii. *Neprikosnovennyy zapas* 4 (4).

PUCHKOV, Dmitry – YULIN, Boris (2016). Razvedopros: Boris Yulin pro god Solzhenitsyna. *Dmitry Puchkov* [YouTube] (Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=2O7sQt27Zvo>, datum přístupu: 29. 3. 2021).

PUTIN, Vladimir (2018). Putin Unveils Solzhenitsyn Monument On Russian Writer's 100th Birthday: He Was A True Patriot!. *Russia Insight* [YouTube] (Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=mRdXC2q0FBc>, datum přístupu: 4. 3. 2021).

PUTNA, Martin C. (2015). *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity* (Praha: Vyšehrad).

SHALAYEVA, Nadezhda (2015.) Problema kul'ta lichnosti V.I. Lenina. *Vlast'* 21 (5), s. 104–108.

SOLZHENITSYN, Aleksandr (1974a). *RASKAYANIYE I SAMOOGNICHENIYE kak kategorii natsional'noy zhizni* [online] (Dostupné z: http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_sovetskom_soyuze/raskayanie_i_samoogranichenie.pdf, datum přístupu: 4. 3. 2021).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (1974b). *NA VOZVRATE DYKHANIYA I SOZNANIYA* [online] (Dostupné z: http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_sovetskom_soyuze/na_vozvrate_dihaniya_i_soznaniya.pdf, datum přístupu: 4. 3. 2021).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (1990). *KAK NAM OBUSTROIT' ROSSIYU?* [online] (Dostupné z: http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_izgnanii/kak_nam_obustroit_rossiyu.pdf, datum přístupu: 28. 3. 2021).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (1995). *PUBLITSISTIKA, 1. díl* (Yaroslavl': Verkhnyaya Volga).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (1997). *PUBLITSISTIKA*, 3. díl (Yaroslavl': Verkhnyaya Volga).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (2012a). One Minute Per Day. *Solzhenitsyn Center* [YouTube] (Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=VjUVlrRdVOo>, datum přístupu: 5. 3. 2021).

SOLZHENITSYN, Aleksandr (2012b). Trilogy II: On The Final Stretch {OUTDATED}. *Solzhenitsyn Center* [YouTube] (Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=a4CNKajTdXg&ab_channel=SolzhenitsynCenter, datum přístupu: 5. 3. 2021).

Solzhenitsyn.ru (nedatováno). *Avtobiografiya* [online] (Dostupné z: http://www.solzhenitsyn.ru/zhizn_soljzenizina/avtobiografiya/index.php, datum přístupu 11. 2. 2021).

SOLZHENITSYNA, Natalia (2018). Aleksandr Solzhenitsyn's widow on keeping his legacy alive. *France 24 English* [YouTube] (Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MU2xHnWNrxQ>, datum přístupu: 29. 3. 2021).

SOLŽENICYN, Alexandr (1964). *Ve vyšším zájmu* (Praha: Svět sovětů).

SOLŽENICYN, Alexandr (1975). *Dopis představitelům Sovětského svazu* (Curych: Confrontation verlag AG).

SOLŽENICYN, Alexandr (1990a). *Souostroví Gulag 1918-1956: pokus o umělecké pojednání, 1.díl* (Praha: OK Centrum).

SOLŽENICYN, Alexandr (1990b). *Souostroví Gulag 1918-1956: pokus o umělecké pojednání, 2.díl* (Praha: OK Centrum).

SOLŽENICYN, Alexandr (1991). *Jeden den Ivana Děnisoviče a jiné povídky* (Praha: Lidové nakladatelství).

SOLŽENICYN, Alexandr (1992). *Rakovina* (Praha: Československý spisovatel).

SOLŽENICYN, Alexandr (1999). *Rusko v troskách* (Praha: Práh).

SOLŽENICYN, Alexandr (2001). *Trkalo se tele s dubem: autobiografie* (Praha: Academia).

SOLŽENICYN, Alexandr (2003). *Matrionina chalupa* (Bratislava: Slovenský spisovateľ).

SOLŽENICYN, Alexandr (2004). *Dvě stě let pospolu* (Praha: Academia).

THOMAS, (1998). *Alexandr Solženicyn – století v jeho životě, 1. díl* (Praha: Práh).

THOMAS, (1999). *Alexandr Solženicyn – století v jeho životě, 2. díl* (Praha: Práh).

9. Resumé

This bachelor thesis aimed to investigate the political thinking of Alexander Solzhenitsyn, who became famous as a prominent Soviet dissident. He primarily criticized the communist regime, important representatives of states, and political arrangements. During processing this thesis, I concluded that Solzhenitsyn's thoughts changed regarding various situations in his life. His ideas resulted in rejecting communism, preferring the existence of an independent Russia, and criticizing Western politics. To accomplish the goal of the thesis, I utilized Solzhenitsyn's texts and speeches throughout his life. A short biography was included to better identification of the most important influences. For the needs of this thesis, the texts are organized in chronological order according to the date of publication due to the variability of opinions reflecting ongoing events. Chosen topics have a connection with current events in Russia. Solzhenitsyn's literature became a compulsory part of the Russian school curriculum and his ideas are largely discussed even nowadays.